

HISTORIA 1A1

MICHAEL ENGSTRÖM

LARS HAMMARÉN

JULIA LINDHOLM

CAPENSIS FÖRLAG AB

SPRÅKGRANSKNING
Elin Herrmann, Rebecka Wagersten

VÄRDEFULLA SYNPUNKTER PÅ INNEHÅLLET
*Jonas Cederquist, Johan Enbuske, Maria Engstrand,
Svante Haggren Elin Herrmann, Camilla Kempe,
Filip Paepke, Pelle Palmqvist, Henrik Pettersson,
Jan Stattin, Caroline Vöörmann, Jesper Vackmyr,
Rebecka Wagersten och Tilda Wiklund*

*Capensis förlag AB
Falköping
www.capensis.se
e-postadress: info@capensis.se*

© 2019 Limnea utbildning AB

ISBN-13:978-91-85887-46-0

*Första upplagan 2019
Första tryckningen
Tryck: Bulls Graphics AB, Halmstad*

*Redaktör, bildredaktör och grafik:
Jan Wiklund*

Teckningar: Henry Ståhle

*Framsida: Två pojkar i en sönderbombad fransk stad
tittar på de allierades fordon, 1944. Gettyimages*

Boken är skyddad av upphovsrättslagen.

TILL ELEVER, FÖRÄLDRAR OCH LÄRARE

Vår ambition med boken *Historia 1a1* är att systematiskt behandla det centrala innehållet som ingår i kursen och underlätta för eleverna att utveckla det som står i historieämnets syfte.

Tre viktiga principer

Boken är skriven efter Capensis tre principer för läromedelsförfattande.

1. Att följa kursplanen

Vi har följt det centrala innehållet från början till slut i den ordning det presenteras i kursplanen.

De centrala innehållen och kunskapskraven i *Historia 1a1* och *Historia 1a2* skiljer sig åt med några få meningar. Det är därför en grannliga uppgift för lärare och läromedelsförfattare att välja ämnesstoff till de båda kurserna. Studera gärna Skolverkets *Kommentarmaterial till ämnesplanen i historia i gymnasieskolan* för att förstå mer. Vi har valt att göra så här.

- ◇ I *Historia 1a1* finns Sveriges historia med fram till och med 1700-talet.
- ◇ I *Historia 1a2* finns Sveriges 1800- och 1900-talshistoria med eftersom det i kursplanen uttryckligen beskrivs som ett centralt innehåll i *Historia 1a2*.

2. En tydlig struktur

Det centrala innehållet i kursplanen består av fem delar. Boken är uppdelad efter just de här fem delarna. Rubrikerna för bokens 22 kapitel är nästintill ordagrant hämtade från det centrala innehållet.

3. Enkelt att förstå

Alla grundläggande begrepp förklaras första gången de används i texten. Begreppen som införs används ofta i illustrationer och bildtexter.

Längst bak i boken finns fler ord och begrepp samt instuderingsfrågor. De kan vara till hjälp för att eleverna lättare ska kunna ta till sig ämnesinnehållet.

En lärobok är inte kursplanen

En lärobok är författarnas och redaktörens kompromiss för att konkretisera en kursplan. Läroboken kan därför vara något som går att ägna mycket tid åt eller något att återvända till om den röda tråden i undervisningen blivit alltför tunn. Även om hela världshistorien ska hinnas med på 50 poäng hoppas vi att lärare och elever hinner göra fördjupningar utanför det som finns i läroboken.

f.Kr./e.Kr. eller f.v.t./e.v.t.?

I den här boken används uttrycken f.v.t. (före vår tideräkning) och e.v.t. (efter vår tideräkning) och inte före Kristus och efter Kristus. Det är ett neutralt sätt att ange när något har hänt utan att en bestämd religiös livsåskådning är förutsatt.

Julia, Michael och Lars

15 oktober 2019

INNEHÅLL

DEN EUROPEISKA EPOK- INDELNINGEN TILL OMKRING 1800	7	Afrika utom Egypten	47
Epok - ett historiskt tidsbegrepp	8	Latinamerika	48
FÖRHISTORISK TID OCH FORNTID	10	Nordamerika och Oceanien	49
ANTIKEN 750 F.V.T - 476 E.V.T.	14	EPOKER I SVERIGE FRAM TILL 1772	50
Antikens Grekland	15	Sverige befolkas	51
Det antika Greklands betydelse för vår tid	16	Stenåldern 11000-1800 f.v.t.	52
Romariket	18	Bronsåldern 1800-500 f.v.t.	53
Romarikets betydelse för vår tid	20	Järnåldern 500 f.v.t-1050 e.v.t.	54
MEDELTIDEN 476 - 1500	22	Vikingatiden 800-1050	56
RENÄSSANSEN CIRKA 1500 - 1650	26	Medeltiden 1050-1520	58
Aristoteles världsbild gäller i 2000 år	27	Äldre vasatid 1521-1611	62
Den vetenskapliga revolutionen - 1500-1600-talen	28	Stormaktstiden 1611-1718	63
Upptäcktsresor med båt från 1487 och framåt	29	Frihetstiden 1719-1772	66
Reformationen	30	1800- OCH 1900-TALEN	67
Effektivare jordbruk stärker statsmakten	31	DEN INDUSTRIELLA REVOLUTIONEN	68
Handelskapitalism och merkantilism	32	Den industriella revolutionen i Storbritannien	69
Trettioåriga kriget 1618-1648	33	Ökning av industrialiseringstakten	70
Krig och absolutism i Europa	34	Stora samhällsförändringar	71
Handel och kolonialism	35	Konsekvenser av den industriella revolutionen	72
UPPLYSNINGSTIDEN - FRÅN SENT SENT 1600-TAL TILL OCH MED 1700-TALET	38	POLITISKA IDEOLOGIER	74
Slaveri	40	Nya samhällsklasser 1750-1900	76
Amerikanska revolutionen - andra halvan av 1700-talet	41	Kamp och krig	77
Franska revolutionen 1789-1799	42	KOLONIALISM OCH IMPERIALISM	78
Från mänskliga rättigheter till skräckvälde	43	Orsaker till kolonialismen och imperialismen	79
EPOKER I ANDRA KULTURSFÄRER	44	Kolonialismen i Afrika	80
Sydvästra Asien och Egypten	45	Kolonialismen i Asien och Afrika	82
(Mellanöstern)	45	Motstånd	84
Indien och Kina	46	FÖRSTA VÄRLDSKRIGET 1914-1918	86
		Andra sidor av kriget	92
		Konsekvenser av första världskriget	94

MELLANKRIGSTIDEN	96	KRITISK GRANSKNING AV KÄLLMATERIAL	155
NATIONALISM, DEMOKRATI OCH DIKTATUR	100	Historiskt källmaterial	156
Nationalismens två ansikten	101	Källkritik	158
Fascistisk diktatur i Italien	102	Digitalt källmaterial	160
Militärdiktaturer	103		
Nazistisk diktatur i Tyskland	104	HISTORISKT KÄLLMATERIAL	161
Kommunistisk diktatur i Ryssland	106	Hammurabis lagar - Babylon	162
Demokrati, diktatur och nationalism idag	108	Manus lagar - Indien	163
ANDRA VÄRLDSKRIGET	110	Barn i antikens Grekland	164
Andra sidor av kriget	118	Grundlagen Kurukan Fuga - Maliriket	166
FÖRTRYCK, FOLKFÖRDRIVNINGAR OCH FOLKMORD	120	Luthers 95 teser	167
Historiska folkmord	121	Olympe de Gouges - mänskliga rättigheter	168
Folkmord och fördrivningar på 1900-talet	122	Mary Wollstonecraft - feminist	169
Gulag 1923-1960	124	Edward Jenner - världens första vaccin	170
Förintelsen 1939-1945	126	Harriet Ann Jacobs - kampen mot slaveriet	172
EFTERKRIGSTIDEN	132	Ho Chi Minh - kolonialism, Vietnam	173
Konflikterna mellan supermakterna		Jevgenia Ginzburg - totalitär diktatur Sovjetunionen	174
trappas upp	133	Syskonen Scholl - totalitär diktatur Tyskland	175
Kalla krigets konflikter	134	Rosa Parks - segregation, USA	176
Ett förändrat Östeuropa	138		
Nya maktförhållanden i världen	139	FLER ORD OCH BEGREPP	177
INTERNATIONELLA SAMARBETEN	140	INSTUDERINGSFRÅGOR	181
EU	142	REGISTER	195
RESURSFÖRDELNING	144	PERSONREGISTER	198
AKTUELLA KONFLIKTER OCH SAMARBETEN	147	VÄRLDSKARTA	200
HISTORIEBRUK OCH NATIONELLA IDENTITETER	148	BILDFÖRTECKNING	202
Historiebruk inom nationer	150		
AKTUELLA KONFLIKTER MED ETT HISTORISKT PERSPEKTIV	152		

DEN EUROPEISKA EPOKINDELNINGEN TILL OMKRING 1800

Stonehenge i England från 2000-2500 f.v.t.

Historia är det som redan har hänt, det vill säga det förflutna. Ordet historia kommer från grekiskans ord för undersökning. Historia är beskrivningen av det som hänt.

Historia som vetenskap, historievetenskap, syftar till att ge en sammanhängande beskrivning och analys av händelser och skeenden i mänsklighetens förflutna. Det historiker och arkeologer skriver ned kallas historieskrivning.

Centralt innehåll i kommande kapitel

Den europeiska epokindelningen utifrån ett kronologiskt perspektiv. Förhistorisk tid, forntiden, antiken, medeltiden, renässansen och upplysningstiden med vissa valda förändringsprocesser och fördjupningar.

Problematisering av historiska tidsindelningars beroende av kulturella och politiska förutsättningar utifrån valda områden till exempel varför tidsbegreppet vikingatid infördes i Sverige under 1800-talets slut eller jämförelser med tidsindelningar i någon utomeuropeisk kultursfär som Kina eller Indien. (Skolverket)

EPOK

- ETT HISTORISKT TIDSBEGREPP

De som forskar i historia, det vill säga historiker och arkeologer, delar in historien i olika tidsperioder som kallas epoker. Längden på en epok kan vara allt från några år till flera årtusenden.

Epoker är ett sätt att ordna historien för att sätta händelser, förändringar och personer i ett sammanhang. Tiden under vilken en epok pågår kännetecknas av något. När en epok infaller varierar beroende på vilken del av världen som studeras.

Epoker börjar och slutar vid viktiga förändringar. En förändring kan ta lång tid och därför är tidpunkterna för epokenas början och slut sällan exakta.

Tre epoker utifrån försörjning

Ett sätt att dela in historien är efter hur tidiga

människoarter och till en början även den moderna människan (*Homo sapiens*) försörjde sig. Från början levde de som jägare och samlare. De senaste 40 000 åren har *Homo sapiens* varit den enda existerande människoarten på jorden.

De första jordbrukssamhällena uppstod i Mellanöstern cirka 10 000 f.v.t. och det första industrisamhället växte fram på 1700-talet i Storbritannien.

Tre epoker utifrån vilket material som används

Det går också att dela in historien efter vilka material som använts. Från början (stenåldern) var sten ett viktigt material för att tillverka redskap. I Mesopotamien började brons (bronsåldern) användas ungefär 3300 f.v.t. och senare även järn (järnåldern) omkring 1400 f.v.t.

TRE EPOKER UTIFRÅN FÖRSÖRJNING

JÄGAR- OCH SAMLARSAMHÄLLEN	JORDBRUKSSAMHÄLLEN	INDUSTRISAMHÄLLEN
Cirka 2 miljoner år sedan i Afrika	10 000 f.v.t. Mellanöstern 6 000 f.v.t. Sydeuropa 4 000 f.v.t. Sverige	Sent 1700-tal e.v.t. Storbritannien 1850-talet e.v.t. Sverige

TRE EPOKER UTIFRÅN VILKET MATERIAL SOM ANVÄNDS

STENÅLDERN	BRONSÅLDERN	JÄRNÅLDERN
Cirka 2 miljoner år sedan i Afrika	Mitten av 3000 f.v.t. Mesopotamien och Grekland 1800 f.v.t. Sverige	1400 f.v.t. Mesopotamien 1100 f.v.t. Grekerna 500 f.v.t. Sverige

TRE EPOKER UTIFRÅN FÖREKOMSTEN AV SKRIFTLIGA KÄLLOR

FÖRHISTORISK TID	TIDIG-HISTORISK TID	HISTORISK TID
Cirka 2 miljoner år sedan i Afrika Cirka 800 000 år sedan i Europa Cirka 50 000 år sedan i Australien	3200 f.v.t. Mesopotamien 3150 f.v.t. Egypten 800 e.v.t. Norden	Nutid

Tre epoker efter förekomsten av skriftliga källor
Ytterligare ett sätt att grovt dela in historien i är i förhistorisk och historisk tid. Med förhistorisk tid menas den långa tid då det fanns olika människoarter, men som det saknas skriftliga källor från.

Ett områdes historiska tid börjar med det skrivna språket, det vill säga från när det finns skriftliga källor. De äldsta skriftliga källorna som har hittats är från Mesopotamien omkring 3200 f.v.t. och 3150 f.v.t. från Egypten. I Indien finns fynd av skriftspråk från cirka 2500 f.v.t. och i Kina cirka 1600 f.v.t.

Om de skriftliga källorna för en epok är för bristfälliga för att ge underlag för en sammanhängande historieskrivning kallas den för en tidighistorisk epok. Två exempel på tidighistoriska epoker är från Mesopotamien med början 3200 f.v.t. och vikingatiden som började 800 e.v.t. i Sverige. Från vikingatiden finns det runor som berättar en del om livet då, men långt ifrån allt.

Den europeiska epokindelningen

Den här läroboken är skriven utifrån epokindelningen som gäller för kursplanen i *Historia 1a1*. Indelningen är olika för Syd- och Nordeuropa.

Forntiden Epoken omfattar hela den långa förhistoriska tiden samt tidighistorisk tid. I Sydeuropa är det forntid till dess att skriftliga källor blir allt fler under den grekisk-romerska antiken. I svensk historia, där antiken inte finns som epok,

ᚱᚢᚱᚱᚱ ᚠᚢᚢᚢ ᚠᚢᚢᚢ
fupark hñias tbmlr

Alfabetet med 16 runor, den yngre futharken, började användas under vikingatiden i Norden.

pågår forntiden ända till vikingatidens slut 1050 e.v.t.

Antiken Tiden för antiken, egentligen den grekisk-romerska antiken, brukar anges till 750 f.v.t.-500 e.v.t. Antiken finns bara som epok i Sydeuropa och kring Medelhavet. De skriftliga källorna fram till 500 f.v.t. är dock mycket bristfälliga. Därför kan de första 250 åren ses som en tidighistorisk tid och hör därmed till forntiden.

Medeltiden 500-1500 I Syd- och Västeuropa pågår medeltiden under åren 500-1500. Den delas i sin tur in i tidig-, hög- och senmedeltid. I Sverige börjar medeltiden omkring 1050, det vill säga direkt efter forntidens och vikingatidens slut.

Tidigmodern tid (1500-1800) Tidigmodern tid brukar även delas upp i renässansen (1500-1650) och upplysningstiden (sent 1600-tal-1800). Från 1500-talet gäller samma epokindelning i Norden som i resten av Europa.

Modern (eller senmodern) tid (1800-idag) Den moderna tiden kan till exempel delas in i det långa artonhundratalet (1789-1914), världskrigens tid (1914-1945) och efterkrigstiden (1945-).

EUROPEISK EPOKINDELNING (EJ NORDEN)

FORNTIDEN	ANTIKEN	MEDELTIDEN	TIDIGMODERN TID	MODERN TID
Cirka 800 000 år sedan	750 f.v.t.	500 e.v.t.	1500	1800
		Tidig medeltid Högmedeltid Senmedeltid	Renässansen Upplysningstiden	Långa artonhundratalet Världskrigens tid Efterkrigstiden
				Nutid

EPOKER I SVERIGE

FRAM TILL 1772

Antiken finns inte som epok i svensk historia. men historien kan delas in efter olika förändrings-
Under modern tid finns inga bestämda epoker, processer.

NÅGRA OLIKA EPOKINDELNINGAR FÖR SVERIGE

TRE EPOKER UTIFRÅN MÄNNISKANS FÖRSÖRJNING

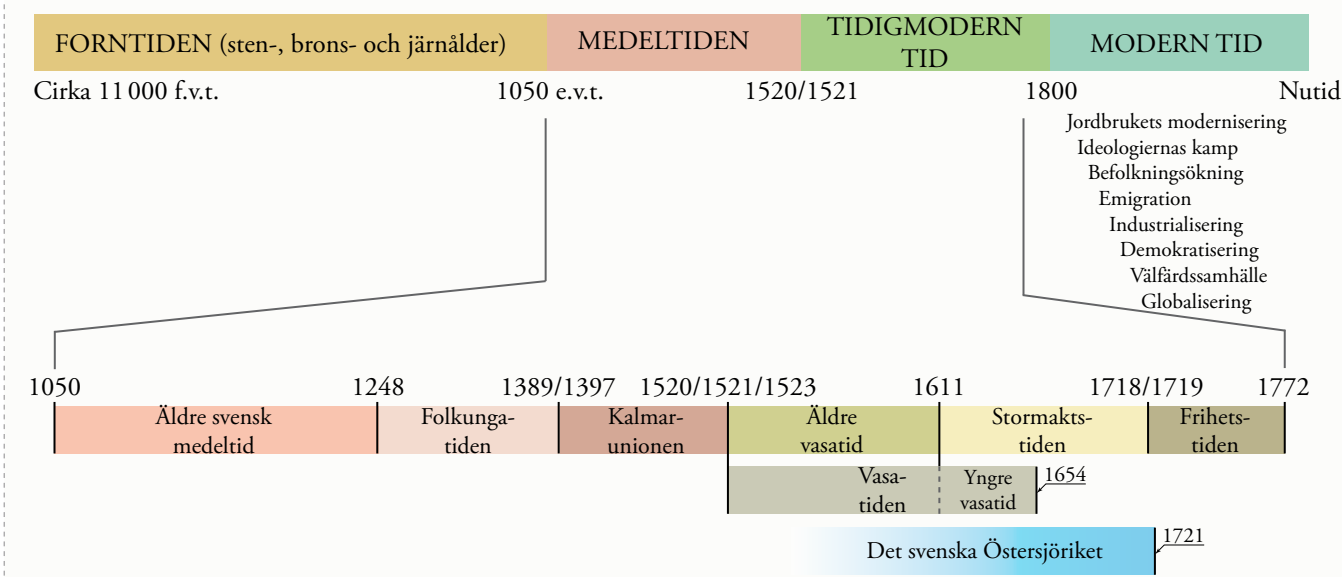
TRE EPOKER UTIFRÅN VILKET MATERIAL SOM ANVÄNDS

TRE EPOKER UTIFRÅN FÖREKOMSTEN AV SKRIFTLIGA KÄLLOR

EXEMPEL PÅ NÅGRA KORTARE EPOKER I SVERIGES HISTORIA

1800- OCH 1900-TALEN

I		R	S
FOLKMORD	M	DEMOKRATI	
P	E	S	M
E	L	U	A
R	VÄRLDSKRIG		R
I	A	S	B
A	N	F	E
IDEOLOGI	K	Ö	DIKTATUR
I	R	R	E
INDUSTRIALISM		D	
M	G	E	K
	S	L	O
EFTERKRIGSTID		N	L
	I	I	O
	FOLKFÖRDRIVNING		
Ö		G	I
R		A	
T		L	
R	REVOLUTION		
Y		S	
C	NATIONALISM		
K			

Det är vanligt att presentera historia kronologiskt, det vill säga i den ordning saker och ting har hänt. Den senmoderna tiden, 1800-talet fram till idag, kan kronologiskt delas in i tre delar.

- ◇ Det långa artonhundratalet som börjar med franska revolutionen 1789 och slutar med första världskrigets utbrott 1914.
- ◇ Världskrigens tid 1914-1945.
- ◇ Efterkrigstiden, tiden efter 1945.

Historiska utvecklingslinjer

Ett annat sätt att presentera historia på är att följa olika utvecklingslinjer. En utvecklingslinje behandlar ett särskilt tema inom ämnet historia.

Bokens kommande kapitel om 1800- och 1900-talen behandlar flera olika utvecklingslinjer. Utvecklingen inom dessa sker parallellt med varandra. Flera ideologier utvecklas till exempel parallellt med industrialiseringen.

Centralt innehåll i kommande kapitel

Industrialisering och demokratisering under 1800- och 1900-talen samt viktiga globala förändringsprocesser och händelser, till exempel migration, fredssträvanden, resursfördelning och ökat välstånd, teknisk utveckling, internationellt samarbete, mänskliga rättigheter, jämställdhet, kolonialism, diktaturer, folkmord och konflikter. (Skolverket)

AKTUELLA KONFLIKTER OCH SAMARBETE

Konflikt eller samarbete?

Många menar att den konflikt som har krävt allra flest dödsoffer efter andra världskriget är det andra Kongokrigen. Konflikten började i slutet av 1990-talet i Demokratiska republiken Kongo och spred sig till åtta grannländer. Uppgifterna om antalet döda varierar från tre till fem miljoner.

Uppgifter om antalet offer i krig och folkmord varierar. Det beror bland annat på att olika parter av politiska skäl vill förminska eller förstora antalet och att en opartisk granskning ofta inte har kunnat göras.

FN

Den viktigaste organisationen för att minska antalet konflikter och få till stånd ett samarbete i världen är FN. FN bildades efter andra världskriget.

EU

EU:s bildande har också sin utgångspunkt i samarbete, nämligen för att få en varaktig fred i Europa. Idag är också fri rörlighet för varor, tjänster, personal och kapital en viktig drivkraft i samarbetet.

Storbritanniens önskan att lämna EU är en allvarlig motgång för EU-samarbetet. Dessutom har flyktingkrisen skapat motsättningar inom unionen. Spänningar finns också med separatistiska och nationalistiska tendenser, i exempelvis Skottland, Baskien, Katalonien, Korsika, Sardinien, norra Italien och Flandern.

Centralt innehåll i kommande kapitel

Hur individer och grupper använt historia i samband med aktuella konflikter och samarbetssträvanden. (Skolverket)

KRITISK GRANSKNING AV KÄLLMATERIAL

Bilden ovan är från Lenins tal på Sverdlov-torget, Moskva, maj 1920. Den retuscherade bilden till höger är från Stalin-tiden. De två männen på trappan, Kamenev och Trotskij, dödades båda av Sovjetregimen efter att ha hamnat i onåd, 1936 respektive 1940.

Historiskt källmaterial måste granskas kritiskt innan det kan användas. Det kan till exempel finnas politiska och/eller ekonomiska intressen bakom källmaterialet som gör att sanningshalten minskar.

Frågan om det armeniska folk mordet i Turkiet 1915-1920 är till exempel en infekterad fråga. I Turkiet är det kriminellt att påstå att folk mordet

har ägt rum. I Frankrike är det kriminellt att påstå att det inte har ägt rum.

Centralt innehåll i kommande kapitel

Tolkning och användning av olika slags källmaterial i digital och annan form. (Skolverket)

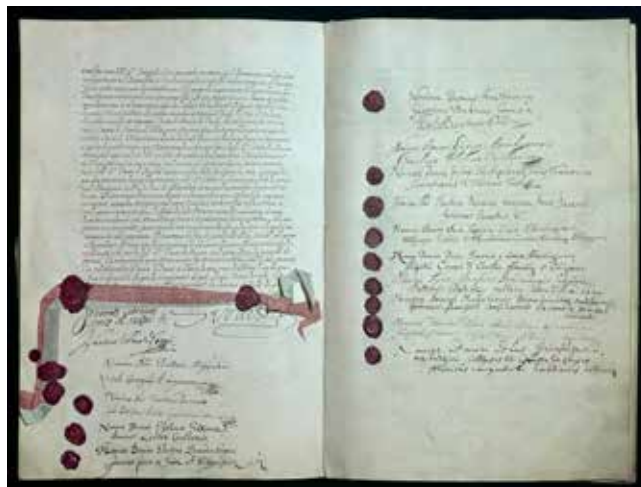
HISTORISKT KÄLLMATERIAL

Ordet historia kommer från grekiskan och betyder undersökning. Inom historievetenskapen arbetar forskarna med att ge en sammanhängande beskrivning och analys av händelser och skeenden i mänsklighetens förflutna. En historisk händelse kan vara allt från något som hände på ett par minuter till processer som har tagit tusentals år.

Historievetenskapen syftar till att ge en så sann och riktig beskrivning som möjligt av händelser och skeenden i mänsklighetens förflutna. Historikers beskrivningar kan dock variera beroende på vilket perspektiv de har och vilka källor de anser vara bäst att använda.

Forskare som arbetar med historiska källor

De som forskar i historia är historiker eller arkeologer. Forskarna använder sig av historiskt källmaterial, eller kort och gott historiska källor, för att ta reda på vad som hänt. Historiker arbetar mest med gamla skrifter och arkeologer mest med ma-

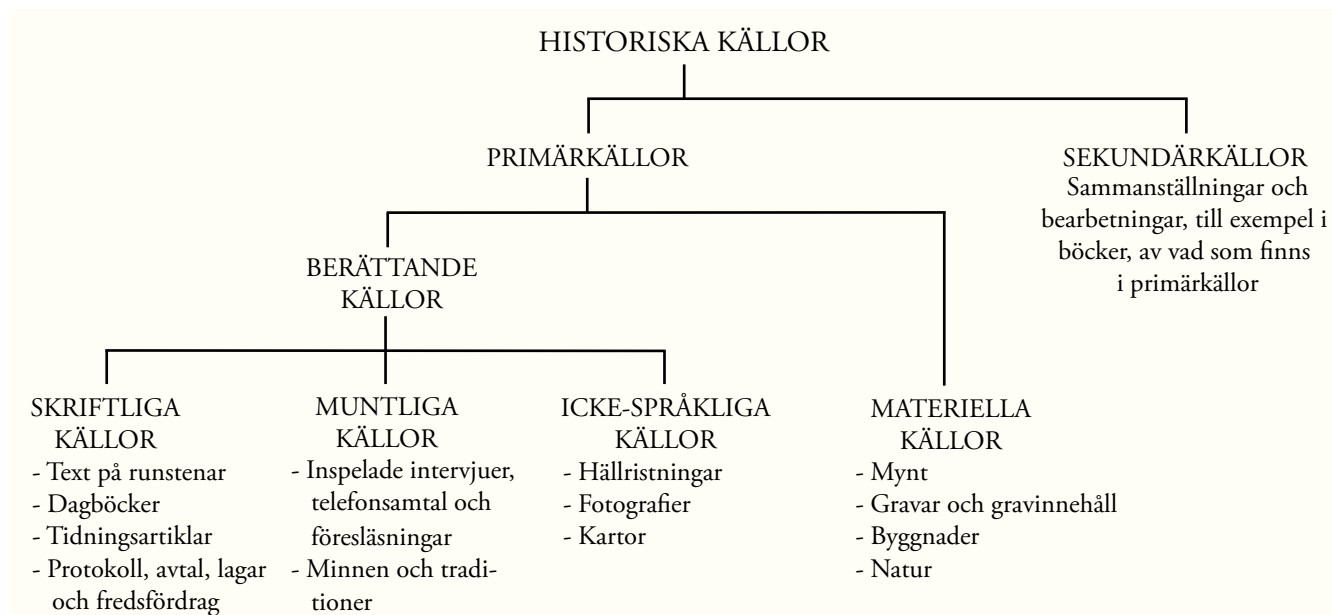

Dokumentet om Westfaliska freden från 1648 är en skriftlig källa.

teriella källor för att ta reda på vad som hänt i det förflutna.

Primär- och sekundärkällor

Historiska källor delas upp i primär- och sekundärkällor. Anne Franks dagbok är en primärkälla - det är originalet. Tolkningar av hennes dagbok är sekundärkällor.

Berättande källor

En berättande källa berättar om en händelse. Den kan vara skriftlig, muntlig eller icke-språklig.

Skriftliga källor är texter från till exempel runstenar, tidningar, böcker, lagar, förhör, brev och dagböcker. En skriftlig källa är alltså en historisk källa som går att läsa.

Muntliga källor är ljudupptagningar, till exempel intervjuer.

En annan typ av berättande källa är någon slags bild, det vill säga en icke-språklig källa. Det kan till exempel vara hållristningar, fotografier och kartor.

Materiella källor

En materiell källa är något som går att ta på, exempelvis ett mynt, innehållet i gravar eller en byggnad. Förändringar i naturen kan förklara historiska

Bröllopsfoto på Knut Olsson och Signe Johansson, 1921. Fotografiet är en icke-språklig källa.

förändringar, till exempel årsringar i träd, landhöjning och pollen i torvmossor. De materiella källorna som arkeologer hittar när de undersöker gravar och boplatser kallas arkeologiska fynd.

Historieskrivning

Det historiker och arkeologer skriver ned om vad de kommit fram till när de studerat sina källor kallas historieskrivning.

Birkaflickans skelett är en materiell källa.

DIGITALT KÄLLMATERIAL

Idag finns mycket digitalt källmaterial om historia tillgängligt via internet. Det är bra, men det gör också att källkritik blir allt viktigare. De källor som finns kan vara tendentiösa och till och med rent felaktiga.

Relativism

Inför mängden av motsägelsefulla uppgifter är det lätt att ge upp och att säga sig att det inte går att hitta sanningen och att ingen av alla olika uppgifter därför är mer sann än en annan. Detta, att inget anses mer sant än annat, kallas relativism.

Många debattörer menar idag att relativismen har lett till vad de kallar en ”faktaresistens”, alltså ett motstånd mot fakta och kunskap. Målet med källkritik är att komma så nära sanning och rimlighet som möjligt och inte att få en total bild av hur alla människor uppfattar olika händelser.

Digitala källor med hög trovärdighet

Det finns många bra webbplatser med hög trovärdighet. Några exempel från Sverige är Nationalencyklopedin, Utrikespolitiska institutet, Historiska museet, Globalis, Forum för Levande historia och tidskriften Populär Historia. De använder sig av professionella historiker. Även duktiga historiker, till exempel Heléne Löw, Yvonne Hirdman, Peter Englund och Dick Harrison är bra källor. Utländska källor med hög trovärdighet är till exempel Encyclopedia Britannica.

Exempel på digitaliserade svenska källor

När det gäller digitalt källmaterial är Stockholmskällan en bra resurs. Även om texterna och bilderna är från Stockholm så handlar det om sak-

Digitaliserad husförhörlängd från Arjeplogs kyrkoarkiv (1855–1864). Riksarkivet.

er som gäller för hela Sverige. Där finns mycket primärt källmaterial och övningar i källkritik. På Riksarkivets webbplats finns också mycket källmaterial att söka i.

Uppslagsböcker med wikiteknik

Wikipedia är ett digitalt uppslagsverk som använder sig av wikiteknik. På Wikipedia beskrivs Förintelsen så här i första meningen (hämtat 2019-08-19):

Förintelsen var ett folkmord där omkring 6 miljoner judar dödades av Nazityskland under perioden kring andra världskriget.

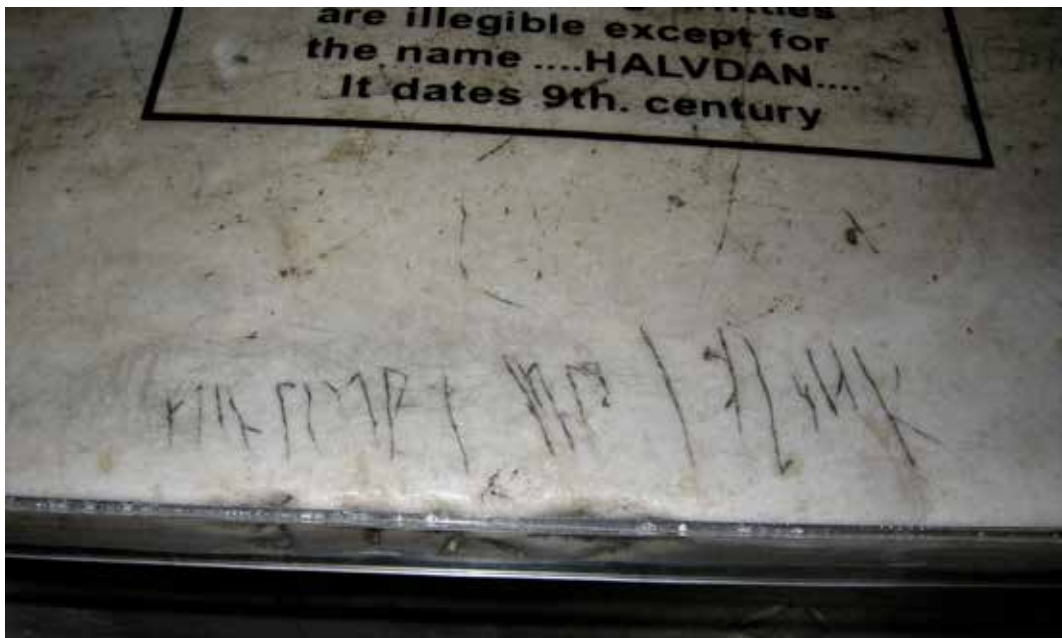
På Metapedia, som också använder wikiteknik, beskrivs Förintelsen så här i första meningen (hämtat 2019-08-19):

Förintelsen avser föreställningen att det i Tredje riket under åren 1941 till 1944 försiggick ett systematiskt, fabriksliknande utrotande av Europas judar, till största delen med hjälp av gaskammare.

Exempel på källkritiska frågor för att undersöka trovärdigheten på de olika uppslagsverken skulle kunna vara:

1. Vilka synonymer finns till ordet föreställning?
2. Vem var ansvarig för folkmordet?
3. Vad är det för skillnad på Tredje riket och Nazityskland?
4. Mellan vilka år skedde Förintelsen?

HISTORISKT KÄLLMATERIAL

Vikingaklotter i Istanbul. Det står felaktigt på informationstexten att runorna ristades in på 800-talet av Halvdan. Det är mer troligt att det var Are eller Arne som skrev dem på 1000-talet.

Källkritiska frågor till samtliga källor i kapitlet

Här följer flera exempel på historiska källor. Utöver frågorna som finns i anslutning till alla övningar går det även ställa källkritiska frågor.

1. Vem har skrivit texten? Varför har författaren skrivit texten?
2. När skrevs den?
3. Går det att lita på det som står skrivet?
4. Vill författaren påverka läsaren på något sätt?

Centralt innehåll i kommande kapitel

Historiskt källmaterial som speglar människors roll i politiska konflikter, kulturella förändringar eller kvinnors och mäns försök att förändra sin egen eller andras situation. Olika perspektiv utifrån till exempel social bakgrund, etnicitet, generation, kön och sexualitet. (Skolverket)

GRUNDLAGEN KURUKAN FUGA - MALIRIKET

Maliriket grundades 1230 och levde vidare till omkring 1600. I grundlagen Kurukan Fuga från cirka 1236 fördelas makten i riket och de olika samhällsklassernas ställning beskrivs. Den tar också upp andra ämnen. Lagen har fått sitt namn efter platsen där den skapades.

Muntlig historia

Länge fanns Kurukan Fuga endast i muntlig version. Första försöket att skriva ner den skedde på 1890-talet. År 1998 samlades olika experter för att gå igenom den muntliga versionen.

Den muntliga historien är mycket mer utbredd i Afrika än i Europa och Asien. Där finns helt andra traditioner för att bevara en "text" i sin ursprungliga form från en generation till en annan.

UPPGIFT: KURUKAN FUGA

1. Diskutera vilka för- och nackdelarna är när hela samhället ansvarar för ett barns uppfostran. Vilka har ansvaret för ett barns uppfostran i ett samhälle?
2. Vilka slutsatser kan du dra om männens och kvinnornas ställning i Maliriket?
3. Varför hade slaverna ett särskilt skydd? Vad tror du?
4. Äganderätten skyddas i Kurukan Fuga, men vad gäller vid hunger? Är det ett rimligt undantag? Borde det undantaget gälla idag? I så fall varför? Diskutera med varandra.

Jämför Manus och Kurukan Fuga

5. Jämför Manus lagar och grundlagen Kurukan Fuga med varandra. Vilket samhälle verkar vara mest jämlikt och jämställt? Diskutera.

De första moskéerna i Maliriket byggdes under 1200-talet. Stora moskén i Jenne, Mali.

Kurukan Fuga, cirka 1236

5. Var och en har rätt till liv och till bevarande av sin fysiska integritet. Därav följer att varje försök att beröva sin nästa livet, bestraffas med döden.
9. Ansvar för barns uppfostran faller på hela samhället. Föräldramakten tillhör alltså alla.
14. Förolämpa aldrig kvinnorna, våra mödrar.
16. Kvinnorna bör, förutom sina vardagliga sysslor göras delaktiga i alla våra styren.
20. Behandla inte slaverna dåligt, bevilja dem en dags vila i veckan och se till att de slutar arbetet vid en rimlig tidpunkt. Man är sin slavs herre, men inte säcken han bär.
27. Den unga flickan kan ges till äktenskap så snart hon är i puberteten, utan åldersbestämning. Hennes föräldrars val bör följas oavsett hur många kandidater det finns.
28. Den unge mannen kan gifta sig från 20 års ålder.
31. Det finns fem sätt att förvärva egendom: köp, gåva, utbyte, arbete och arv. Alla andra former utan vittnesmål är tveksamma.
32. Varje upphittat föremål utan känd ägare blir allmän egendom först efter fyra år.
36. Att mätta sin hunger är inte stöld om man inte bär något i sin väska eller i sin ficka.

LUTHERS 95 TESER

Enligt informationstavlan framför slottskyrkans dörr i Wittenberg står det att Martin Luther sägs ha spikat upp 95 teser på dörren 1517. Historikerna är överens om att Luther i de 95 teserna riktade hård kritik mot den katolska kyrkan i ett brev till ärkebiskopen Albrecht av Mainz. Hur säkra är historikerna på att Luther verkligen spikade upp teserna på slottskyrkans dörr?

Det som talar för att teserna spikades upp

- Då kyrkor fungerade som samlingslokaler och kyrkdörrar användes som anslagstavlor är det möjligt att Luther spikade upp de 95 teserna där.
- Det finns två tidiga skriftliga källor som beskriver händelsen. De är skrivna av sekreteraren Georg Rörer (från 1540 eller senare) och av vännen och medarbetaren Philipp Melanchthon från 1546.

Det som talar emot att teserna spikades upp

- Luther bodde troligen inte i Wittenberg när händelsen ska ha inträffat.
- Melanchthon var inte i Wittenberg när händelsen inträffade.

UPPGIFT: LUTHERS 95 TESER

1. Varför kan Melanchthons och Rörers anteckningar ses som pålitliga källor? Icke pålitliga källor?
2. Hur tror du att 100-års jubileet 1617 har påverkat historieskrivningen om de 95 teserna?
3. Spelar det egentligen någon roll om Luther spikade fast sina teser eller endast skickade dem i ett brev till ärkebiskopen?
4. Det finns många webbplatser som beskriver händelsen, bland annat www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/wittenberg (hämtad 2019-09-09): "...och 31 oktober 1517 fäste han sina berömda 95 teser på slottskyrkans dörr." Leta efter fler källor som ger informationstavlans text och/eller Nationalencyklopedins formulering stöd.

"On 31 October, 1517, Martin Luther is said to have posted his 95 Theses in Latin on this very door..." Den gamla trä-dörren som fanns 1517 brann dock upp 1760.

- De bevarade källorna från Rörer och Melanchthon är skrivna flera decennier efter händelsen.
- Luther, som själv skrev flitigt, nämnde aldrig händelsen.
- Luthers sekreterare Georg Rörer skrev att teserna om avlatshandeln spikades upp på kyrkdörrar i Wittenberg på kvällen till Alla Helgons dag 1517, alltså inte på en kyrkdörr utan på flera.

De 95 teserna som propaganda

År 1617 bestämde en lokal ledare i Rhenlandet att organisera ett 100-årsjubileum för att stärka den protestantiska gemenskapen inför en kommande kamp mot de katolska habsburgarna i 30-åriga kriget. Berättelsen om Luthers uppspikande av teserna fungerade då troligtvis som bra exempel på en motståndshandling mot katolikerna.

FLER ORD OCH BEGREPP

DEN EUROPEISKA EPOKINDELNINGEN TILL OMKRING 1800

Aegypta Egypten.

Agrara revolutionen En jordbruksrevolution som påbörjades i västra Europa under 1700-talet med en ökad avkastning inom jordbruket.

Alea iacta est ”Tärningen är kastad.”

Påstås ha uttalats av Caesar när han gick över floden Rubicon strax innan han blev diktator.

Animism Tro att naturen är besjälad.

Apostata Den som byter sida.

Arkaisk Gammal på grekiska.

Barbar Grekernas benämning på andra folkslag.

Britannia Storbritannien.

Capitolium En plats för tempel.

Caudillo En sorts diktator i de nya självständiga länderna i Latinamerika.

Conquistador De spanska erövrarna och deras ättlingar i Amerika under 1500- och 1600-talen.

Et tu, Brute Betyder ”Även du, Brutus”. Påstås ha uttalats av Caesar när han blev knivmördad.

Etnocentriska värderingar Att utgå från den egna kulturens värderingar när andra kulturer beskrivs.

Etrusker Ett folkslag norr om Rom som påverkade romarna.

Gallien Frankrike.

Germanien Tyskland.

Giljotiner Halshuggning.

Hellen Urfadern till alla greker enligt den grekiska mytologin. Har givit namnet Hellas till Grekland och hellener till greker.

Hellenistisk kultur Blandkulturen som uppstod då främst den grekiska och den persiska kulturen blandades under den hellenistiska perioden.

Historiemedvetande Att förstå hur dåtid, nutid och framtid hänger ihop.

Historisk empati Att tolka och förstå människors handlingar utifrån den tid de levde i då.

Imperium Romanum Romarriket.

Jordbrukskulturer Försörjning genom att odla.

Kollektivt lärande Människans förmåga att föra vidare kunskap från en generation till en annan så att människor som lever idag kan bygga vidare på äldre tiders kunskap.

Konsuler De två högsta ämbetsmännen i romerska republiken. De ledde bland annat armén i krig.

Kontinentalblockaden Napoleons strävan att utestänga Storbritannien från handeln med övriga Europa 1805 - 1812.

Moderna civilisationen Vi lever idag i något som kallas den moderna civilisationen. Det är få som skulle kalla den tid vi lever i nu för en högkultur även om den har alla kännetecken för att vara en sådan.

Neolitiska revolutionen Omställningen från jägar- och samlarsamhälle till jordbrukssamhälle.

Optimater En politisk grupp som gynnade senaten i romarriket.

Palatskultur En kultur där den politiska och den ekonomiska makten finns samlad i palats.

Pastoralister Människor som levde av boskapskötsel. De var ofta nomader.

Patricier Roms rika adelsfamiljer.

INSTUDERINGS- FRÅGOR

Frågorna är numrerade efter vilken sida svaren står på i boken. Svaren till frågor markerade med en asterisk (*) står inte i boken. De kan lösas enskilt, i grupp eller diskuteras tillsammans i klassen.

EPOK - ETT HISTORISKT TIDSBEGREPP

- 8 a) Vad är en epok?
- b) När börjar och slutar en epok?
- c) Hur lång tid tog det för kunskapen om jordbruk att sprida sig från Mellan-östern till Sverige?
- d) Hur lång tid tog det för kunskapen om bronstillverkning att sprida sig från Mesopotamien till Sverige?
- e) Hur lång tid tog det för kunskapen om järntillverkning att sprida sig från Mesopotamien till Sverige?
- f)* Resonera kring varför det går snabbare att sprida idéer ju närmare nutid det sker.
- 9 a) Vad skiljer historisk tid från tidig-historisk tid?
- b) Från vilken forntida epok finns det skriftliga källor?
- c)* Resonera kring varför antiken inte spred sig till Norden.

FÖRHISTORISK TID OCH FORNTID

- 10 a) Vilken fördel hade Homo sapiens jämfört med tidigare människoarter?

b)* Resonera kring om trovärdigheten för historieämnet ökar eller minskar när nya forskarrön ändrar tidsgränser.

- 11 a) När kom de första människoarterna till Europa?
- b) Vad tillverkade stenåldersmänniskorna av ben?
- c) Vad innebar jordbruksrevolutionen på stenåldern?
- d)* Vad står begreppen paleolitikum och neolitikum för?
- 12 a) Vad användes de första metallerna till?
- b) Vad är kultur?
- c) Hur definieras en fullt utvecklad civilisation?
- d) Hur uppstod nya samhällsklasser i de tidiga civilisationerna?
- e)* Vissa anser att tidiga civilisationer är ett bättre begrepp att använda än högkulturer. Varför?
- 13 a) Varför räknas de minoiska och mykeniska civilisationerna till förhistorisk tid?
- b) Ge några exempel på vad grekerna lärde sig från utomeuropeiska kulturer.

ANTIKEN

- 14 a) Var fanns den orientaliska antiken?
- b) Vad finns det för argument för att den orientaliska antiken kan ingå i antiken?

PERSONREGISTER

KVINNOR

Hallonfickan (ca 3700 f.v.t.)	52
Drottning Hatshepsut (ca 1507-1458 f.v.t.)	13
Birkaffickan (900-talet)	17
Kata (1000-talet)	57
Drottning Margareta (1353-1412)	60,61
Christine de Pizan (ca 1364 - 1430)	24, 25
Jeanne d'Arc (ca 1412 - 1431)	25
Drottning Kristina (1626-1689)	63, 186
Drottning Ulrika Eleonora (1688-1741)	66
Olympe de Gouges (1748-1793)	39, 75, 168
Drottning Marie-Antoinette (1755-1793)	42
Mary Wollstonecraft (1759-1797)	39, 169
Harriet Ann Jacobs (1813-1897)	172
Harriet Tubman (1822-1913)	77
Clara Zetkin (1857-1933)	93
Sophie von Chotek (1868-1914)	87
Eleanor Roosevelt (1884-1962)	140
Dora Thewlis (1890-1976)	100
Florence Thompson (1903-1983)	97
Jevgenia Ginzburg (1904-1977)	174
Ilse Koch (1906-1967)	191
Signe Johansson (1906-1953)	157
Carin Rosén (1900-tal)	135
Eva Justin (1909-1966)	128
Rosa Parks (1913-2005)	176
Erna Petri (1920-2000)	191
Sophie Schöll (1921-1943)	175
Irma Grese (1923-1945)	191
Maria Callas (1923-1977)	17
Margaret Thatcher (1927-2013)	198
Anne Frank (1929-1945)	156, 158
Valentina Teresjkova (1937-)	135
Yvonne Hirdman (1943-)	160
Heléne Lööv (1961-)	160
Carolina Klüft (1983-)	17

Margaret Thatcher var premiärminister i Storbritannien 1979-1990. Hon var en mycket betydelsefull politiker under kalla kriget. Här tillsammans med den brittiska regeringen 1990.

MÄN

Hammurabi (1700-talet f.v.t.)	162	Mahatma Gandhi (1869-1948)	85
Euripides (cirka 480-406 f.v.t.)	17	Vladimir Lenin (1870-1924)	106, 155
Hippokrates (cirka 460-370 f.v.t.)	16, 28	Winston Churchill (1874-1965)	111
Aristoteles (384-322 f.v.t.)	17, 27, 28	Josef Stalin (1878-1953)	107, 111, 113, 120, 125, 174
Alexander den store (356-323 f.v.t.)	15, 17, 182	Lev Trotskij (1879-1940)	155, 193
Julius Caesar (100-44 f.v.t.)	19	William Holliday (-1916)	93
Octavianus (Augustus Caesar) (63-14 f.v.t.)	9	Pablo Picasso (1881-1973)	103
Jesus (ca 7 f.v.t.-33 e.v.t.)	20	Franklin D. Roosevelt (1882-1945)	98
Hadrianus (76-138)	19	Benito Mussolini (1883-1945)	94, 98, 99, 102, 103, 109, 116, 117, 142
Konstantin den store (272-337)	19, 20	Lev Kamenev (1883-1936)	155, 193
Maxentius (ca 280-312)	20	Vidkun Quisling (1887-1945)	111
Theodosius I (346-395)	20	Bernard Montgomery (1887-1976)	115
Romulus Augustulus (461-476)	19	Adolf Hitler (1889-1945)	94, 98, 99, 103-105, 109-111, 116, 117, 131, 142, 175, 186, 189, 190, 192
Odovakar (-493)	19	Ho Chi Minh (1890-1969)	173
Gudfast (vikingatid)	55	Charles de Gaulle (1890-1970)	112
Birger jarl (ca 1210-1266)	58, 59, 186	Vjatjeslav Molotov (1890-1986)	99
Magnus Eriksson (1316-1374)	59, 60	Francisco Franco (1892-1975)	99, 103
Albrecht av Mecklenburg (1338-1412)	60	Kejsar Haile Selassie (1892-1975)	98
Bartolomeu Dias (ca 1469-1500)	29	Mao Zedong (1893-1976)	120
Christofer Columbus (1451-1506)	29	Joachim von Ribbentrop (1893-1946)	99
Amerigo Vespucci (1454-1512)	27	Gavrilo Princip (1894-1918)	87
Vasco da Gama (ca 1469-1524)	29	Joseph Goebbels (1897-1945)	131
Nicolaus Copernikus (1473 - 1543)	29	Andrew J. Relosky (-1944)	116
Ferdinand Magellan (ca 1480-1521)	29	Heinrich Himmler (1900-1945)	131
Kristian II (1481-1559)	61, 186	Stig Wennerström (1906-2006)	135
Martin Luther (1483-1546)	30, 167, 183	Johann Trollmann (1907-1943)	130
Hernán Cortéz (1485-1547)	29	Raoul Wallenberg (1912-ca 1947)	180
Albrecht av Mainz (1490-1545)	167	Kim Il Sung (1912-1994)	109
Georg Rörer (1492-1557)	167	Hans Scholl (1918-1943)	175
Sten Sture d.y. (1492/93-1520)	61	Alexander Solzjenitsyn (1918-2008)	125
Gustav Vasa (1496-1560)	61, 62	Nelson Mandela (1918-2013)	85
Philipp Melanchthon (1497-1560)	167	Suharto (1921-2008)	123
Andreas Vesalius (1514 - 1564)	28	Pol Pot (1925-1998)	120
Axel Oxenstierna (1583-1654)	63	Neil Armstrong (1930-2012)	135
Gustav II Adolf (1594-1632)	63, 186	Michail Gorbatjov (1931-)	138, 192
Karl X Gustav (1622-1660)	63, 64, 149	Jurij Gagarin (1934-1968)	135
Ludvig XIV (1638 - 1715)	34	Ratko Mladic (1942-)	138
Karl XII (1682-1718)	64, 65, 186, 192	Howell Raines (1943-)	176
Carl von Linné (1707-1778)	21	Donald Trump (1946-)	139
Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)	39, 169	Xi Jinping (1956-)	139
James Cook (1728-1779)	29	Peter Englund (1957-)	160
Edward Jenner (1749-1823)	170, 171	Dick Harrison (1966-)	160
Ludvig XVI (1754-1793)	42, 43		
Maximilien de Robespierre (1758-1794)	43		
Napoleon Bonaparte (1769-1821)	177, 186, 192		
Erik Gustav Geijer (1783-1847)	63		
Karl Marx (1818-1883)	74		
Friedrich Engels (1820-1895)	74		
Kung Leopold II (1835-1909)	80, 81		
Gustaf Cederström (1845-1933)	65, 186		
Woodrow Wilson (1856-1924)	95		
Phillippe Pétain (1856-1951)	111		
Jean Jaurès (1859-1914)	92		
Franz Ferdinand (1863-1914)	87		
Erich Ludendorff (1865-1937)	91		
Tsar Nikolaj II (1868-1918)	106		
Neville Chamberlain (1869-1940)	111		